

ЕНДРЕ АДИ
Јужнословенске теме
у Адијевој поезији¹

У мађарској књижевности освит XX века обележило је стваралаштво Ендреа Адија (1877-1919). Вредност новине огледа се већ у његовој раној журналистичкој прози (новелама и фељтонима) објављиваној у оновременој периодици, а бунтовну опонентност традицији, овешталим канонима, стварлачким поступцима доноси његова збирка *Нове песме* (1906) која је изазвала бурне реакције у конзервативном књижевном миљеу. Најранији сачувани Адијев епско лирски рад била је балада о Краљевићу Марку, а у његов лирски и прозни опус током свих година стваралаштва уплићу се и балкансе и јужнословенске теме.

Поезија је она област Адијевог стваралаштва у којој се мотиви, теме, детаљи стварности и реминесценције на јужнословенски видокруг чине најнеухватљивијим. Једно од најпотпунијих анализа тема везаних за јужнословенске народе у поезији Ендреа Адија урадио је Андраш Давид.² Из Адијевог лирског опуса он издваја десет песама чије тематско исходиште дотиче се личности или појединих детаља који се везују за народе са Балкана, за контекст јужнословенске, или шире, за словенске теме. У богатом лирском опусу ови еле-

¹ Одломак из монографије: *Ендре Ади у српској књижевности 1906-2016*, Београд-Нови Сад: Институт за књижевност и уметност, Форум, 2007

² Dávid Andras: Egyazon égtájon. – Forum, 1993, 247-272.

менти су малобројни и скоро занемарљиви и могу се посматрати као куриозитети песничких детаља, тема и мотива. Међутим, ако се посматрају у ширем контексту идејних и историјских схватања, њихово присуство превазилази димензије обичних лирских детаља. Праву вредност они добију једино у оквирима Адијевог доследног и врло продубљеног поимања односа међу подунавским народима, његовог „источноевропејства“ и „племенитог интернационализма“. У домену уметничког уобличавања врло је занимљив поетски контекст у којем се јављају, при том поједини ови елементи заблесну у Адијевом сазвежђу симбола, не као звезде падалице, већ симболи који не губе сјај већ остају да зраче не само уметничком лепотом, мисаоним изазовом, већ и дубоким хуманизмом.

Песма *Guáva Barla diák* (Плашљиви дијак Барла) објављена први пут 26.августа 1906. године у Будимпештанском дневнику (*Budapesti Naply*), а 1907. у Адијевој збирци *Крв и злато* у циклусу *Мађарске месеје*. „Поетска радња“ је смештена у време када мађарска племена крећу у освајање Панонске низије. Колорит песничке слике Ади пројектује на слику херојских освајача, која је уврежена у колективној свести и супротставља јој питомо кукавче Барлу, манастирског ђака, који заостаје иза освајача и уз девојче које потиче из једног од словенских племена, остаје на згаришту попаљеног села, гради „колибу у цвећу,“ насупрот суровим освајачким походима пристаје на могућност успостављања новог и другачијег живота:

Није дијак Барла велики освајач,
Мој питоми, дроњави грчки предак.
Заоста он иза хорди Техетема
Оне крваве јесени.

Hadverő nem volt Barla diák,
Én jámbor, görögös, kopottas ősom.
Elmaradt Töhötöm seregétől
Ama véres őszön.

Војска је прешла већ превоје Месеша
Уз пратњу клетви попаљених села
А нико од војника не потражи

Áthágtá a Meszest a sereg,
Úszkös falvak küldtek utána átkot
S nem kereste a seregben senki

Малог дијака Барлу. Он оста међу разореним селима Из рушевина никла колиба у цвећу И зазелени се крваво жбуње Тог рањеног предела.	Kis Barla diákok Ő ott maradt a dúlt falvak között Virágos kunyhó épült a romokon S kizöldült a megsebzett vidéknek Minden véres bokra.
Херојска је хорда топотом јурила Кроз дрхтави, брдовити Ердељ, Оста Барла да урезује слова, оре и сања, Уз једно девојче словенског рода.	Zúgva nyargalt a hősi sereg A reszkető, bérces Erdélyen által Barla maradt, rótt , szántott, álmódott Egy kis szláv lánnyal.

(М.Циндори)

У једној од четири песме под насловом *Két kuruc beszélget, I* (*Разговарају два куруца, I*), у оној чији је почетни стих *Tuikodi rajtásom...* помињу се „српски гоничи дивљачи“ и словеначка Крајина. Стихови су први пут објављени 13. септембра 1913. године у часопису *Világ* (*Свет*), а сврстане су у збирку *Ki látott emgem?* (*Ко ме је видео?*) 1914. године. Поменути детаљ у монологу једног од куруца алузија је на ропски положај припадника малих народа који су слуге великог господара.

Имућног гонича српског, Госп' он Тиса кад се дира, Кад се пристаје уз цара, грофа, Уз попа, Немца, ил' злобника: Увек смо разабрали.	Tollasult szerb hajcsárt, Tisza-urat bántni, Ha császárhoz, grófhöz állot, Paphoz, némethöz, komiszhoz: El tudtuk találni
--	---

(М.Циндори)

Песма *Emlékezés Táncsiccs Mihályra* (Сећање на Михаља Танчића³), први пут је објављена 19. маја 1907. године у листу *Népszava* (*Глас народа*), а уврштна је у збирку *На Илијиним колима* 1908. године. Ади евоцира

³ Танчић Михаљ (Táncsics Mihály, 1799-1884).Изворно име Станчић. Истакнута личност мађарске револуције 1848. године. Први је тражио укидање кметства и поделу земље сељацима. Због политичке агитације и антинагодбеног става често хапшен и затваран. Бавио се публицистиком, покренуо два листа у којима се залагао за права сиротиње и радника.

успомену на једну значајну мађарску историјску личност која је судећи је био словенског порекла. Сматра га узором који треба следити. Танчића признаје као свог претка по историјској улози коју је имао и идентификује се са његовом визијом и вером у нови поредак који је заснивао на геслу „Волети свакога.“ Превазилазећи свог узора, Ади тражи нови, другачији, праведнији и истини-тији поредак, чак и по цену *да овде ничег бити неће*:

Ви сте Мухаљу Танчићу
Наша преурађена душа:
На Атилиној ледини,
У земљи таблабироша,
Наша напађена љубав.

Kend volt, Táncsics Mihály,
A mi kora lelkünk:
Attila ugarján,
Táblabírók földjén,
Szenvedő szerelmünk.

Вас су бичевали силно,
Без пасјег поштовања,
Јер били сте нико,
Жестили се за сваког,
Син сељанке-мајке.

Kendet ostromozták,
Kutya se becsülte,
Mert kend senki se volt,
Mindenkéért hevült,
Paraszt-anya szülte.

Многе ваше болове
Ми радо болујемо,
У овој болној земљи
Вашу древну улогу
Радо преузимамо
Ви сте већ пепео и прах
Али ми што живимо
Са вером у вас
Нови смо Танчићи
Попут вас и ми се надамо.

Kendnek sok fájalmát
Szívesen fájjaljuk
S e fájó országban
Kendnek ős szerepét
Szívesen vállaljuk.
Kend bizony elporladt,
De mink akik élünk:
Vagyunk bizalommal,
Vagyunk új Tácsicsok
S miként kend, remélünk.

Хтели сте нови поредак:
Волети свакога.
Ми смо за нови поредак:
Ил` ће бити истинског света,
Ил` овде ничег бити неће.

Kend új rendet akart:
Mindenkít szeretni.
Mi más rendet vágyunk:
Vagy igaz világ lesz,
Vagy nem lesz itt semmi.

Ми вас још увек
Бладосиљамо као свеца,
Наш бог је: Идеал
Који и у мртвом праху
Бије вас и благосиља.

Kendet azért mégis
Áldjuk mint egy szentet,
Istenünk : az Eszme
Haló porában is
Áldja-verje kendet.

(М.Циндори)

Песма *A Duna vallonása* (*Исповест Дунава*) једна је од највише цитираних песама у књижевностима подунавских народа. Објављена је први пут 31. марта 1907. године у листу *Budapesti Napó* (*Будимпештански дневник*). Сматра се да је допринела Адијевој популарности међу народима који су живели у Аустроугарском царству.

Na Dunavu zar se vječno kolje, kuka,
zar ovdje nije bilo nikad
sretnog čovjeka, ni puka?
O kletvama groznim počeo je priču
šaptati tiho Dunav stari:
otkad se njegove vode po toj zemlji miču,
tu nije bilo sretnog naroda ni stvari,
sramotna kupelj za te tužne ljude,
polunarode bijedne i poluljude,
Dunav je proklet da sramotom bude,
Tu se lome krila, tu svaka nada utone,
U ove pogrebne sutone.

(Miroslav Krleža)

Mindig ilyen bal volt itt a vilag?
Erendendő bűn, lanyha vétek,
Hidegletés, vergődés, konny, aszály?
A Duna-parton sose éltek
Boldog, erős, kacagó népek?

S halk mormolással kezdte a mesét
A vén Duna. Igaz az átok.
Mit már sokan sejtünk, óh, mind igaz:
Mióta ő zúgva kivágott,
Boldog nápet itt sose látott.

A Duna-táj bús villámhárító
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szégyen-kaloda,
Ahol szárnyakat lenyesték
S ahol hallotasak az esték.

Концепт песме *Magyar jakobinus dala* (*Песма мађарског јакубинца*) Ади је саставио у Паризу. Први пут је објављена 23. августа 1908. године у листу *Nápszava* (*Глас народа*), а исте године уврштена у збирку *На Илијиним колима*.

Iz hiljadu mlakih snova, zašto, Ezer zszibadt vágyból mért nem lesz
Zašto ne plane Végül egy erős akarat ?
Vulkan plamene volje ? Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Ta madžarska, vlaška, Mindigre egy bánat marad.
slavenska bol
Jedna te ista bol je!

Naše sramote i porazi
Su hiljadugodišnji jadi,
o, zašto se grlimo
na goruhoj barikadi ?

(Miroslav Krleža)

Hiszen gyalázatunk, kesevünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barukádokon ?

Iz hiljadu učmalih čežnji
Kad će da bukne volja ko duga ?
Mađarska, vlaška, slovenska tuga
Uvek je ista tuga.

Naša sramota, naša patnja
Srodni su kao i naši jadi.
Zašto se ne sretne moćni
Na idejnoj barikadi ?

(Danilo Kiš)

У песми „Не знам“ (А „*nem tudom*“) Ади спомињи Раце, који су му под десницом руком, док на левици носи грешке које је учинио у животу:

Ево, под пазухом мојим
Рус, Француз, Рац и Талијан
На левици мог живота
Ређају се моје грешке.

Im, itt van hónyom alján
Orosz, francia, rúc és talján
S itt van az életem balján
Minden tévedésem.

Készülés tavaszi utazásra (Полазак на пролетно путовање) полетна је и ведро песма у којој се спомиње српска народна игра коло:

(Живим ја? – или сам живео?)
Стиже пролеће, крећем на велики пут,
Воде ће преплавити све насипе
Ајде, припремите моје кофере
Ја сам слободан и жедан сада
Крените, возови блистави,
Звиждите јаче од писка Живота
Са брзим, финим вагонима,
Што из зиме пробуде пролеће
И у Риму се припрема сада,
Јахту своју пали, господин,
И код Кука се јавља, јадан.
(Живим ја? – или сам живео?)

(Élek-e én? – éltem-e én?)
Tavaszi jön, nagy útra kelek,
Most minden ár elsöpri gátját,
Készítsétk az úti ládát.
Szabad vagyok, szomjas vagyok
S most indultok ti is ragyogva,
Az Élet fűtjét tul-zajongva,
Gyors, finom szobás vonatok
Télből Tavaszba ébresztők. Tik.
Rómába is most készülődik,
Yachtját fűtetti a nagyúr
S Cook-nál jegyeztet szgény.
(Élek-e én? – éltem-e én?)

Већ унапред зује Алелује
Христос васкрсао – брује,
Драге воље и расположења
Грабе снагом новог клијања,
Море је лепо, сањиво, мирно,
Покреће се Живот свуда,
И тајне, зачаране виолине
Свирају песме уоколо
И шаљиво лебде сонате
Међу песмама и хоп-са-сама .
Бечки валцер и песма гондола,
Прначки плес и шансона,
Коло и чардаш грле се сада
У светој граји многих песама.
У зими се зауставила Зима.
(Живим ја? – или сам живео?)

A Halleluják már előre
"Föltámadt Jézus"-t berzenkednek,
Drága nedvek és drága kedvek
Karnak csíráztató erőre,
S a tenger álmos, szép nyugodt.
Az Élet indul mindenütt
És titkos, bűvös hegedűk
Mindenfelé nótákat pengenek
S a szonáták tréfásan lengnek
Hopszaszák és nótáák között.
Bécsi valcer, gondola-dal,
Nigger tánc és francia dalka,
Kóló, csárdás ölelkezik
S minden más ének szent zsvajban,
A Tél megmaradtott telén.
(Élek-e én? – éltem-e én?)

Доселила нам се јапанска башта
 И нове мирисе доносе мириси,
 Од пролећног је лахора збуњена
 Ница у љубучицама и песмама,
 Сва у љубичицама и песмама
 И бела села мађарског угора
 И живаљ што ради у пољима,
 Све мори слатка жеђ живота,
 Жељно у песму све нагања,
 И спремамо се за нешто ново,
 Витешки, спаситељски, страсно,
 Да је невоље, сунце би помогло,
 Добра реч, лепа вера, воља јака,
 И наш стари саборац, Нада.
 И скитају предивне даме,
 Ајде, припремите ми кофере,
 Стиже пролеће, на пут крећем.
 (Живим ли ја ? – или сам живео?)

(М. Циндори)

Egy japán kert költözött hozzánk
 S az illatot illatok hozzák.
 Tavaszi szélről megzavarva
 Ibolyás, nótás Nizza is,
 De ibolyás nótás nagyon
 Magyar síkok sok magyar falva,
 Népük künn sűrög a mezőn,
 S az Élet édes szomjúsága
 Tikkaszt, kerget dalokba vágyva
 S mindenki újakra készül
 Mámoros, megváltó vitézül
 S ha baj van is, segít a Nap,
 Jó szó, szép hit, szánt akarat
 S régi bajtársunk, a Remény.
 Csatangolnak gyönyörű dámák,
 Készítsétek az úti ládát,
 Tavasz jön, nagy útra kelek.
 (Élek-e én? – éltem-e én?)

Адијева песма *Heléna, első csókom* у преводу би
 могла да носи и насло *Јелена, мој први пољубац*. У њој
 извире сећање на прва песникова љубавна искуства:

Ако усне за пољубац пружам
 И без жудње пољубац жудим,
 Јелено, знам то врло добро,
 Још увек само тебе тражим
 Јелено, љубљење моје прво,
 Ја тебе тражим, тебе тражим

Српска девојко бујних дојки,
 Како је дрхтао твој мали паж,
 Док је на древној цркви тада
 Избијао је поноћ стари сахат
 Пођох на први, озбиљан пољубац
 Ја слбашно момче, невино момче.

И пољубац беше тужног укуса
 И било је уклето то љубљење,
 Ни ти ниси знала ко те љуби,
 Ни ја нисам знао ко ме љуби,
 И ја још нисам познавао тада
 Већу стварност од пољубаца.

Ha szám csókra csucsorítom,
 Ha csók-vágy nélkül is csókot esdek,
 Heléna, tudom én.
 Hogy akkor is téged kereslek,
 Első Helénám, első csókom,
 Téged kereslek, téged kereslek.

Nagy tőgyű, szerb lány,
 Mint remeget kicsi apródod,
 Vén templomon éjfél bunkózott
 Akkor az éji óra-verő
 S én mentem első, komoly csókra,
 Gyöngye legény, szűzi legény.

És bús íze vala a csóknak
 És átkozott volt az a csók,
 És te nem tudtad, hogy ki csókol,
 És én nem tudtam, hogy ki csókol,
 És én nem ismertem még akkor
 A csóknál nagyobb valót.

И ако усне за пољубац пружам
И ако данас-сутра умрем,
И ако тебе већ давно уби пољубац,
Знам, **ти** јеси и да **ја** постојим,
Знам ти си ми требала, више си
но магласти, болни, небески анђели.

S ha a szájam csókra csucсорítom,
Ha idestova meghalok,
S ha téged már megölt a csók rég,
Tudom, hogy **te** vagy s **én** vagyok.
Tudom, hogy te kellettél nékem
Több vagy, mint ködös, beteg, égi
angyalok.

(М.Циндори)

Већина ових песама није преведена на српски језик. Преводе смо сачини да бисмо оцртали онај поетски контекст у којима се јављају мотиви, теме или песнички детаљи везани за српски и јужнословенски тематски круг. Мада их нема много, у заједништву са мотивима и темама из Адијеве публицистике они сведоче о Адијевим непосредним искуствума, интересовањима и које, рекли бисмо користећи израз Ласла Немета, сведоче о постојању Адијеве *свести о источноевропејсту*.

Марија Циндори Шинковић